

MASARYKOVA UNIVERZITA

Fakulta sociálních studií

Katedra sociologie

Migrace v důchodovém věku a její podoby na území
Evropské unie

Bakalářská práce

Vypracovala:

Lenka Procházková (UČO 178922)

Sociální antropologie

Bakalářské studium

Imatrikulační ročník 2008

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Adéla Suralová

V Brně, 2011

Čestné prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „Migrace v důchodovém věku a její podoby na území Evropské unie“ vypracovala samostatně za použití citovaných pramenů a zdrojů.

Lenka Procházková

Celkový rozsah práce: 75 348 znaků
11 162 slov

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat Mgr. Adéle Suralové za její nadšení, které mě inspirovalo, a také za mnoho cenných rad, jež mně pomohly při psaní této bakalářské práce.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Co je to důchodová migrace?.....	7
2.1 Obecný koncept důchodové migrace	7
2.2 Důchodová migrace v Evropské unii	10
3. Unijní důchodová migrace a její podoby	17
3.1 Klasická důchodová migrace	19
3.2 Nový koncept důchodové migrace	23
4. Závěr.....	27
Seznam použité literatury	29
Prameny.....	29
Sekundární zdroje.....	29
Jmenný rejstřík autorů.....	31
Anotace/Abstract.....	32

1. Úvod

Slavná britská spisovatelka Agatha Christie často zasazovala děj svých detektivních románů do skutečného prostředí, jehož součástí se mohl stát kdokoliv z čtenářů. Jednou z těchto knih byla i velmi úspěšná a známá kniha *Záhada Modrého vlaku*, jejíž příběh začíná na palubě proslulého francouzského vlaku, který svoji přezdívku získal díky azurové barvě moře v cílové stanici tohoto spoje. Onen „Modrý vlak“ se ve skutečnosti jmenoval *Calais-Méditerranée Express* a největší slávu zažíval v meziválečné době, kdy sloužil jako nejrychlejší cestovní prostředek z francouzského severu na francouzskou Riviéru pro majetnější (nejen) britské občany, kteří toužili strávit zimní období na jižním pobřeží Francie a odpočinout si, a současně načerpat nové síly pro život v sychravém britském podnebí.

Těmi, kteří cestovali tímto vlakem, byla různorodá skupina britské společnosti, především věkově. Je tedy pravdou, že se v tomto případě nejednalo o službu zaměřenou primárně na starší občany. Avšak konání z francouzské strany dokazuje, že migrace do teplého podnebí, s odůvodněním vyhnout se nepříjemnému chladnému počasí, byla běžná a zejména prokazatelná již od počátku minulého století (Warnes 2009).

Oblast, na kterou se bude tato práce s názvem *Migrace v důchodovém věku a její podoby na území Evropské unie*¹ zaměřovat, se úžeji vymezuje vůči výše definované skupině. Jedná se o tzv. důchodové migranty, čili ty jednotlivce, kteří jsou jednotvárně vnímání jako bohatší lidé, jež se po odchodu z aktivního produktivního věku rozhodnout migrovat z místa, kde do té doby žili, do místa, které má teplejší klima a souběžně nabízí služby takového rázu, že si senioři aktivně a „labužnický“ užívají svého stáří.

Jak se však v poslední době ukazuje, tato představa je skutečně silně stereotypní. Ve skutečnosti panuje ve zkoumané oblasti mnoho rozdílností a jejich definování je omezeno především onou neuchopitelnou šíří oné důchodové migrace, jelikož se jedná o proces, který je složitý, diverzifikovaný a současně i velmi komplexní, neboť se může dotýkat mnoha rozličných oblastí lidského života. Každý důchodový migrant se individuálně rozhoduje na základě svých vlastních zkušeností v jaké fázi svého důchodového života a kam bude migrovat.

Ihned na počátku je nutné říci, že tato práce si neklade za cíl definovat a určit, co by mělo být zkoumáno jako mezinárodní důchodová migrace. Spíše bude na základě analyzování dostupných zdrojů představovat příspěvek do debaty, jež ve zkoumané oblasti probíhá, a to se zaměřením na Evropskou unii a podmínky, které v ní pro důchodové migranty panují.

¹ Bakalářské práce navazuje na závěrečnou esej *Migrace v každém věku*, kterou autorka předložila v kurzu *Antropologie migrace* (SAN202) v jarním semestru 2010.

Bakalářská práce se bude snažit zanalyzovat dvě výzkumné oblasti. První z nich se bude dotýkat proměny zkoumané problematiky po roce 2004. Přinesl vstup deseti nových zemí do Evropské unie nové možnosti v oblasti důchodové migrace? A jak jsou tyto možnosti podloženy právně? Druhá výzkumná oblast se bude dotýkat souběžně probíhajícího procesu, proměny povahy důchodové migrace. Jinými slovy, dochází k proměně samotných základů podoby důchodové migrace v souvislosti s novými podmínkami, jež existují v EU?

V první části představím základní pojmy a koncepty, které se k důchodové migraci váží, zejména jaké skupiny důchodových migrantů lze zkoumat. Současně bude kladen důraz na právní podmínky existující v Evropské unii a také na to, jak tyto předpisy ovlivňují důchodovou migraci, která probíhá mezi členskými zeměmi Unie.

Následně v druhé části, na základě rozdělení důchodové migrace v první části, budou rozebrány různé typy důchodové migrace a jejich pozvolná proměna na území EU.

V závěrečné části budou zopakovány nejdůležitější momenty předložené práce a zodpovězeny výzkumné otázky, které si pokládám.

2. Co je to důchodová migrace?

Je již všeobecně přijímáno, že migrace není jevem novým, pouze v poslední době dynamicky se zrychlující proces, jak časově, tak i geograficky, zejména v souvislosti s novými technologickými možnostmi.

Podobně i podskupina tohoto jevu, mezinárodní důchodová migrace, není novodobý koncept. Stejně jako u obecného jevu migrace, ani u migrace v podobě pohybu lidí v důchodovém věku nelze přesně stanovit, kdy se objevily počátky tohoto děje. Můžeme se však domnívat, že dříve mohl být tento typ skutečně spojován hlavně s aristokracií, neboť to byla právě ona, která měla majetek, jenž jí mohl umožnit trávit nějakou dobu v jiném prostředí. Příkladem mohou být letní a zimní sídla jednotlivých šlechticů a šlechtičen.

Je pravdou, že tato „stěhování“ nebyla principiálně zaměřená na starší jednotlivce, ale je nutné zdůraznit, že to mohl být první okamžik, kdy bylo možné se setkat s důchodovou migrací, jelikož členové aristokratických rodů měli možnosti a podmínky zvolit si, kde stráví svá poslední léta života.

2.1 Obecný koncept důchodové migrace

Pokud bychom měli pouze obecně nastínit, co si lze představit pod pojmem mezinárodní důchodová migrace,² lze říci, že se jedná o pohyb lidí, kteří již nejsou součástí aktivního produktivního procesu, a to mezi jednotlivými státy, jež mají mezi sebou uznané mezinárodní hranice. Tato migrace může mít odlišného trvání, jak dokazují jednotlivé typologie, a také i rozdílnou povahu.³ Často se však předpokládá, že tito migranti si v nové zemi koupí dům.

Počátky skutečného zkoumání samotného konceptu důchodové migrace lze zařadit na začátek 70. let 20. století, přestože se v té době jednalo o menšinovou oblast v rámci populačních studií (King, Warnes, Williams 1998). Posléze se rozšiřoval zájem o studium této podoby migrace především v souvislosti se stárnutím populace. V dnešní době se jedná o oblast, která je silně interdisciplinární, jelikož se v ní střetává zkoumání mezinárodní migrace s výzkumem stárnutí (Warnes, Friedrich, Kellaher, Torres 2004).

² *International retirement migration* (IRM). Také se však lze setkat se širším pojetím, tzv. *international elderly migration* (IEM) (Illés 2006).

³ Se složitostí definování konceptu důchodové migrace je silně propojena i debata, která se zabývá odlišením tohoto typu migrace od turismu, především v situacích, kdy senioři pravidelně cestují mezi původní a hostitelskou zemí. Lze předpokládat, že v případě turismu mají senioři i nadále trvalé bydliště ve své domovině, což naopak nemusí být pravdou v momentě, kdy mají dům v nové zemi. V tomto případě bychom danou situaci mohli definovat zřejmě jako migraci.

Důchodová migrace předně vychází z předpokladu, že dnešní senioři již nejsou lidmi, kteří by pasivně přijímali své stáří, jež by ve svém tzv. třetím věku, nejen v důsledku zdravotních problémů, pouze „čekali na smrt“. Jak například tvrdí Moro, na „evropském kontinentě dnes dochází k rozlišení „třetího věku“ člověka, během něhož jsou senioři aktivní a relativně zdraví, a „čtvrtého věku“, který je spojován s věkem po 70. narozeninách jedince a s potřebnou péčí zejména kvůli možným zdravotním problémům“ (Moro 2006: 4). Souběžně s tímto procesem dochází k rozšíření zkušeností s dlouhodobými prázdninami a též s delšími zahraničními cestami, což společně s rozvojem nízkonákladových letů, telekomunikačních technologií a možností dlouhodobého pobytu na území jiných států představuje výborné podmínky pro rozvoj důchodové migrace (Moro 2006; Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004). Jinými slovy lze říci, že dnešní senioři se díky svým zažitým zkušenostem nebrání proměně svého životního prostředí, jelikož možnosti rychlého návratu z hostitelské země či bezodkladného telefonického nebo internetového spojení jim může dávat pocit dostatečného kontaktu se svojí původní zemí.

S ohledem na tyto možnosti a podmínky jsou migrující senioři stereotypně vnímáni jako pár ve věku 50 až 65 let, který již vystoupil z aktivního pracovního procesu. Tento pár odprodá svůj domov ve své původní zemi, v níž se narodil a pracoval, a zakoupí si dům v teplejších krajinách, v oblasti, v níž výborně fungují požadované služby. Současně jsou tito lidé vnímáni jako méně orientovaní na rodinu, neboť jsou ochotni se vzdát blízkosti u ní a raději tráví svůj čas na místě, kde mohou žít „kvalitní život“ (Warnes 2009). Co se týče národů, kteří jsou s tímto způsobem nejčastěji spojováni, setkáváme se opětovaně s texty, jež hovoří o migraci ze severních evropských států na jih Evropy, především britských, švédských a německých občanů (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004; Gustafson 2001; Zasada, Alves).⁴

Avšak výše uvedený popis důchodových migrantů je pouze všeobecný a v poslední době se objevuje několik různých způsobů, jak tuto skupinu lépe definovat a následně i rozdělit. Příkladem mohou být dvě odlišné typologie, se kterými se můžeme setkat v novodobějších textech Warnesa a Mandresa.

Warnes důchodovou migraci dělí pouze na tři skupiny, přičemž první skupinu představují výše zmínění „klasičtí“ důchodový migranti, jejichž migrace je vnímána jako snaha „naplno si užít života“ a všech jeho krás.⁵ Opakem těchto migrantů, kteří se rozhodnout po svém odchodu do důchodu odjet do jiné země, je druhá Warnesova skupina. Tu představují

⁴ Více v kapitole 3.1.

⁵ Warnes tuto skupinu v originálním znění pojmenoval jako *amenity-seeking retirement migrants*.

senioři, kteří migrovali během svého aktivního pracovního života a naopak po odchodu z něj se touží vrátit do své země původu. Jsou tudíž navrátilci.⁶ Jako třetí skupinu Warnes definoval ty migranty, jež nejsou těmi, kteří primárně cestují do jiné země, ale naopak doprovázejí nebo následují ty, jež migrují za prací či z jiného důvodu. Jako příklad jsou uváděni rodiče migrující za již dříve odcestovanými dětmi (Warnes 2009).

Mandres na rozdíl od Warnese rozděluje skupinu migrantů již na počátku na kategorie těch, kteří cestují ze své země původu, a na ty, jež migrují z hostitelské země. Ti, jež cestují ze země, která je přijala jako imigranty, Mandres rovněž nazývá navrátilci, avšak dále je dělí dle časové linie a také podle jejich způsobu návratu do země původu. Časově Mandres tuto skupinu rozděluje na ty, jež se vrací do své země původu napořád, a na ty, jež se vrací pouze na určitou dobu. Tito ve skutečnosti většinu času tráví jako senioři v zemi, kam odcestovali ve svém produktivním věku. Nicméně se lze domnívat, že je to právě skupina těch migrantů, kteří se navrátili trvale do své země původu, jež Mandres rozděluje podle toho, zda byl jejich návrat dobrovolný či zda byl jejich návrat asistovaný ze strany hostitelské země. Ti migranti, kteří cestují ze své země původu posléze Mandres dělí dle O'Reillyové.⁷ V této kategorii tak předkládá čtyři skupiny:⁸ vystěhovalci, usedlíci, sezónní návštěvníci a navrátilci.⁹ Vystěhovalci jsou ti, jež se zcela identifikují se svojí novou domovinou. Usedlíky jsou migranti, kteří navštěvují svoji zemi původu během roku v celkové délce na 2 až 5 měsíců, a naopak sezónními návštěvníky jsou ti, jež dočasně žijí ve své zemi původu 2 až 6 měsíců v jednom roce. Navrátilce Mandres definuje jako ty, kteří se nepravdělně vrací do své země původu a často jsou majiteli dvou domovů. Z této skutečnosti, že Mandres zdůrazňuje vlastnictví dvou domovů v případě skupiny navrátilců lze usuzovat, že u zbývajících tří skupin se předpokládá vlastnictví domova v nové zemi (Mandres 2010).¹⁰

K těmto dvěma typologiím je možné rovněž přiřadit typologii Ruspiniho, jež rozděluje migraci na zpětnou a okružní. Okružní migrace je ta, během které se jedinec pohybuje mezi

⁶ V originálním znění *return retirement migrants*. Warnes následně tuto skupinu rozděluje do dvou kategorií – navrátilci do zemí „prvního světa“ a navrátilci do zemí „třetího světa“. Toto rozdělení je podle Warnese důležité především s ohledem na rodinné vazby, které mohou mít migranti ve svých zemích původu. Uvádá, že potomci těch lidí, kteří se vrací do zemí „prvního světa“, často žijí více rozptýleně po různých koutech světa. Warnes tak dává předpokládat, že rodiče se se svými dětmi příliš nesetkávají, jelikož byly naučeny žít kosmopolitně. Naopak potomci těch, kteří se vrací do zemí „třetího světa“, jsou odloučeni od svých dětí z toho důvodu, že tito potomci raději zůstávají ve vyspělejší zemi (Warnes 2009).

⁷ O'Reilly, K. 1995. *A New Trend in European Migration: Contemporary British Migration to Fuengirola, Costa del Sol*, Geographical Viewpoint 23, pp. 25 – 36.

⁸ Mandres tyto skupiny vytváří na základě doby pobytu v hostitelské zemi, četnosti návštěv země původu a také na základě vztahu, který si migrant vytvoří k nové zemi.

⁹ V originálním znění *expatriates, residents, seasonal visitors, returnees*.

¹⁰ Ty samé kategorie v roce 1997 King, Warnes a Williams nazývali jako doživotní vystěhovalci, trvalí usedlíci, dočasní migranti (tzv. zimní ptáci) a dlouhodobí mezinárodní turisté (Mandres 2010).

dvěma či více státy v rozpětí několika či desítek let. Naopak zpětná migrace značí proces, během kterého se člověk vrátí do své země původu po delší době strávené mimo tuto zemi (Ruspini 2009).

Na výše uvedených případech lze tedy pozorovat, že koncept důchodové migrace může být rozlišně vnímán jednotlivými autory. Avšak nejen tato jednoduchá rozdělení na konkrétní typy důchodové migrace ovlivňují onu šíři dané problematiky. Rovněž je nutné zdůraznit, že důchodoví migranti nejen, že se liší ve směru svého pohybu nebo v době jeho trvání, ale také v důvodech, které migranty vedou k tomuto kroku. Je nutné taktéž zdůraznit, že zkoumání důchodové migrace je zřejmě ovlivněno i tou skutečností, že vstup do období důchodu v každé zemi probíhá dle jejích právních norem. Jinými slovy, neexistuje v této oblasti jednotný přístup ani jednotná definice seniora. Tato komplexnost daného problému je navíc složitě rozebírána i s ohledem na tu skutečnost, že byt' stárnutí populace je všeobecně vnímáno jako výrazný rys nynější společnosti, statistiky věnující se migraci dostatečně nezohledňují věk jednotlivých migrantů. Popřípadě, pokud se statistiky dotýkají tohoto kritéria, není často zaznamenáno, z jakého důvodu se jednotlivci rozhodli stěhovat, což by mohlo být využito právě pro analýzu těchto migračních proudů a především pro predikci dalšího průběhu. A v případech, kdy statistiky registrují obě dvě tato kritéria, věk a důvod pro migraci, se dostáváme opět do slepé uličky, neboť jak dokazují země Evropské unie, ne všechny považují tyto statistiky za důležité a zřejmě proto do nich nedodávají potřebná data.¹¹ Je to však Evropská unie, jejíž podmínky si klade za cíl tato práce podrobně zkoumat, a proto se budou následující částí věnovat pouze podmínkám panujícím v tomto uskupení.

2.2 Důchodová migrace v Evropské unii

Přestože by mohly být vyřčeny námitky, že mluvit o mezinárodní migraci v Evropské unii je v dnešní době spíše nepatřičné, i nadále jsou členské země Unie suverénními státy, ačkoliv se rozhodly některé své pravomoci přesunout na unijní úroveň.

Problematika důchodové migrace v prostředí Evropské unii je v poslední době čím dál tím více diskutovaným tématem, čemuž přispívá i zkoumání Eurostatu, jenž se v některých výzkumech zaměřuje na stárnutí populace EU.¹² Nicméně je nutné podotknout, že zkoumaná

¹¹ Za zdařilou ukázkou těchto nedostatečných statistik mohou sloužit data, která jsou prezentována Eurostatem. Viz statistika *Immigration by sex, age group and citizenship*, dostupná na http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_imm1ctz&lang=en a statistika *Percentual distribution of main reason for migration, by country of birth, sex and age*, dostupná na http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfso_08cobr&lang=en.

¹² *The 2009 Ageing Report: economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060)*, dostupné na http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14992_en.pdf.

oblast migrace je v podmínkách Evropské unie nejčastěji spojována s migranty ze třetích zemí, kteří na její území přišli v produktivním věku, a jež se po vstupu do důchodového věku mohou nejčastěji rozhodovat o tom, zdali zůstanou na území své hostitelské země či zda odejdou zpět do své původní domoviny. Právě tato skupina je ta, na kterou se Mandres (2010) zaměřuje v kategorii navrátilců, ať již dobrovolných či s asistencí hostitelského státu. Je pravdou, že tato skupina migrantů čelí mnoha problémům, neboť jejich situace může být komplikovaná v původní zemi, kde mohli ztratit ochranu státu z důvodu dlouhodobé nepřítomnosti, jelikož po delší dobu nepřispívali finančně do státního rozpočtu (skrze přímé a nepřímé daně). Současně však tato kategorie migrantů může čelit i komplikacím na území Evropské unie, pokud nikdy nezískali občanství členské země, v níž pobývali, a to i přesto, že se Unie snaží, aby postavení těchto jedinců co nejvíce odpovídalo postavení samotných unijních občanů, k čemuž má napomáhat Směrnice Rady 2003/109/ES¹³ zabývající se jejich právním postavením.¹⁴ Přestože tato směrnice výrazně napomáhá, aby tito lidé, dlouhodobě pobývajícím rezidenti, měli podobnou pozici jako občané Unie, důležitým bodem v souvislosti se sociální podporou je ta skutečnost, že i nadále jsou v této oblasti hlavní vnitrostátní normy. Dle článku 11 uvedené směrnice je „dlouhodobě pobývajícím rezidentům [...] přiznáno rovné zacházení jako státním příslušníkům členského státu“ v oblasti sociálního zabezpečení, sociální podpory a sociální ochrany „podle vnitrostátních právních předpisů“ (Směrnice Rady 2003/109/ES: čl. 11 odst. d).

Vzhledem k tomuto faktu tito jedinci zřejmě nikdy nedosáhnou plně na práva, která občanům členských zemí zajišťuje občanství Evropské unie. A to z toho důvodu, že unijní občanství je doplňkem k občanství státnímu jednoho ze členských států (Konsolidované znění), nikoliv k povolení k trvalému pobytu. A právě v souvislosti s důchodovou migrací je unijní občanství hlavním právním základem, neboť je to tento právní institut, který unijním občanům nejsilněji garantuje plnou platnost čtyř základních svobod Evropské unie, z nichž jednou je svoboda volného pohybu osob.¹⁵ Tato svoboda není Směrnicí 2003/109/ES garantována příslušníkům třetích zemí, neboť v článku 11, odstavci 1 je řečeno, že „dlouhodobě pobývajícím rezidentům je přiznáno rovné zacházení jako státním příslušníkům členského státu v těchto oblastech: ...volný přístup na celé území dotyčného členského státu

¹³ Směrnice Rady 2003/109/ES ze dne 25. listopadu 2003 o právním postavení státních příslušníků třetích zemí, kteří jsou dlouhodobě pobývajícím rezidenty (Úř. věst. L 16, 23. 1. 2004, s. 44).

¹⁴ Dle této směrnice je možné za dlouhodobě pobývajícím rezidentem označit toho jedince, který „bezprostředně před podáním příslušné žádosti pobývali oprávněně a nepřetržitě na jejich území po dobu pěti let“ (Směrnice 2003/109/ES: čl. 4 odst. 1).

¹⁵ Čtyřmi základními svobodami Evropské unie jsou: volný pohyb zboží, volný pohyb osob, volný pohyb služeb, volný pohyb kapitálu.

v rámci omezení stanovených z důvodu bezpečnosti vnitrostátními právními předpisy“. Naopak občané Unie mají „právo svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států“, čili na celém území EU (Konsolidované znění: čl. 20).¹⁶

Jakmile se však toto ustanovení může zdát jako bez jakýchkoliv zádrhelů umožňující unijním seniorům stěhovat se do jakékoliv členské země, skutečnost je odlišná. Přestože *Smlouva o fungování Evropské unie* je primárním právem Unie, jsou to nařízení a směrnice, které mohou rozšiřovat, ale i omezovat, uplatnění jednotlivých článků. V případě svobody volného pohybu je však nutné poukázat na článek 45 v již samotné Smlouvě, neboť je v něm řečeno, že „je zajištěn volný pohyb pracovníků v Unii“. EU ve svém základním dokumentu tudíž dostala důvodu svého vzniku, čímž byla především ekonomická spolupráce a umožnění větší mobility pracovníků mezi jednotlivými pracovními trhy.¹⁷

Přesto neopomenutelným principem, který je rovněž garantován občanstvím Unie, je princip nediskriminace z důvodu občanství. Je to právě tento princip, jež existuje v evropském právním prostředí již od samotného počátku, a který v návazných směrnicích a nařízeních několikrát přiblížil unijní seniory k možnosti naprostého volného pohybu mezi jednotlivými státy, a to i s možností plně čerpat možnou sociální podporu v dané zemi. Tento princip nediskriminace byl v nedávné době také významně upevněn novým právním nástrojem unijního práva, Listinou základních práv Evropské unie, v jejímž článku 21 je řečeno, že se zakazuje

„jakákoli diskriminace založená zejména na pohlaví, rase, barvě pleti, etnickém nebo sociálním původu, genetických rysech, jazyku, náboženském vyznání nebo přesvědčení, politických názorech či jakýchkoli jiných názorech, příslušnosti k národnostní menšině, majetku, narození, zdravotním postižení, **věku** nebo sexuální orientaci“.¹⁸

Vzhledem k té skutečnosti, že Listina získala vstupem v platnost novelizované *Smlouvy o Evropské unii* stejnou právní váhu jako jiné primární dokumenty Unie, je možné se

¹⁶ Je nutné říci, že institut občanství Unie, které plně akcentuje volný pohyb osob, byl v primárním právu užit až v roce 1993, kdy vstoupila v platnost *Smlouva o Evropské unii*. Volný pohyb osob byl před tímto rokem zaměřen pouze na pracovníky a jejich blízké a na to, aby jim byly zajištěny co nejlepší podmínky pro jejich pohyb mezi jednotlivými členskými zeměmi. Příkladem je *Nařízení Rady (EHS) č. 1612/68 ze dne 15. října 1968 o volném pohybu pracovníků uvnitř Společenství*, on-line text (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:01:31968R1612:CS:PDF>), či *Nařízení Rady (ES) č. 1408/71 ze dne 14. června 1971 o uplatňování systémů sociálního zabezpečení na zaměstnané osoby a jejich rodiny pohybující se v rámci Společenství*, on-line text (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:01:31971R1408:CS:PDF>).

¹⁷ Stejně jako svoboda volného pohybu osob i zbývající tři svobody si kladly za cíl především umožnit co nejlepší fungování společného trhu EHS/ES. Teprve na začátku 90. let prošla tehdejší Evropská společnost takovou proměnou, která uskupení směřovala i k politickému zřízení.

¹⁸ Zvýrazněno autorkou.

domnívat, že i právo nediskriminace na základě věku bude v budoucích letech utvrzeno, což by mohlo vést k posílení unijních důchodových migrantů.¹⁹

I přes nezpochybnitelnou váhu, kterou v procesu důchodové migrace mají primární dokumenty, je nutné říci, že jedním z nejdůležitějších dokumentů v dané problematice bývala dříve směrnice 90/365/EHS,²⁰ v jejímž prvním článku bylo jasně stanoveno, že

„členské státy udělí právo pobytu státním příslušníkům členských států, kteří vykonávali činnost jako zaměstnané osoby nebo osoby samostatně výdělečné činnosti, a jejich rodinným příslušníkům [...] za podmínky, že jsou příjemci invalidního, předčasného starobního nebo starobního důchodu nebo důchodu z pracovního úrazu nebo nemoci z povolání v dostatečné výši, jež zabrání, aby se stali během svého pobytu břemenem pro systém sociálního zabezpečení hostitelského státu, a za podmínky, že mají v hostitelském členském státě uzavřeno nemocenské pojištění pro všechna rizika“.

Lze tedy říci, že díky této směrnici se mohli senioři rozhodnout, zda stráví své důchody ve své domovině, či zda naopak v jiném členském státě. Avšak nutnou podmínkou bylo ono prokázání, že se jedinec a jeho rodinní příslušníci nestanou přítěží sociálního systému hostující země, a to především z toho důvodu, že mezi sociálními systémy jednotlivých členských zemí neexistuje možnost přenositelnosti (Ackers, Dwyer 2004; Moro 2006).²¹ Jinými slovy není možné, aby člověk, který pracoval například v Německu a ukončil zde svoji profesní dráhu, později pobíral sociální dávky od francouzských úřadů. Této situaci napomáhá nejen vědomí politických elit jednotlivých členských zemí, že sociální oblast je územím silně národním, ale rovněž i praktická překážka, kterou je velké množství rozdílných systémů výpočtů a výplat sociálních dávek. Primárně by bylo velmi složité sjednotit systémy, které sestávají jak čistě z dávek, které jsou garantovány pouze státem, tak i podpor, jež naopak počítají s účastí samotného jedince. A co rovněž nelze opomenout je ten fakt, že v jednotlivých členských státech je věk pro odchod do důchodu stanoven dle státních tradic, zvyklostí a potřeb. Pokud by Unie chtěla, aby systém skutečně nebyl nijak diskriminační, bylo

¹⁹ Stejně jako v případě čtyř základních svobod, jejichž postavení se postupně zlepšovalo díky roli Evropského soudního dvora svými judikáty, je možné se domnívat, že i v této oblasti by ESD mohl sehrát významnou roli. Příkladem může být *Cassis de Dijon (120/78)* (volný pohyb zboží) či *Luisi a Carbone (286/82)* (volný pohyb služeb) (Fiala, Pitrová 2009).

²⁰ *Směrnice Rady ze dne 28. června 1990 o právu pobytu zaměstnaných osob a osob samostatně výdělečně činných po skončení jejich pracovní činnosti* (Úř. věst. L 180, 13.7.1990, s. 28). Vznik této směrnice je nutné vnímat v kontextu souběžného procesu mezivládních konferencí, které měly za úkol novelizovat primární smlouvy tehdejších ES. V tuto dobu již bylo jasné, že ES prochází velkou proměnou a že její rozměr bude rovněž politický, nejen ekonomický. Co taktéž nelze opomenout je přijetí Charty základních sociálních práv zaměstnanců (Sociální charta), která předznamenala ochotu členských zemí Evropských společenství dohodnout se na koordinaci v oblasti, která byla v předchozích letech vnímána jako ryze národní (Fiala, Pitrová 2009).

²¹ Bylo by nasadit položit si otázku, zda by princip přenositelnosti bylo možné uplatnit v momentě, kdyby se představitelé Evropské unie rozhodli pro vznik společné fiskální politiky. Lidé by tak přispívali do evropského rozpočtu a hostitelským zemím by přispívali senioři nejen v podobě nepřímých daní až v momentě, kdy se do místa fakticky přestěhují.

by zapotřebí, aby se tato principiální podmínka zcela sjednotila, což by jistě bylo velmi politicky citlivé.²²

Co je také nutné zdůraznit, je ta skutečnost, že i přes tuto směrnici nemuselo být vždy lehké prokázat, že jedinec má právo pobytu v jiném členském státě. Jak lze vyčíst z výše uvedeného, Unie institut práva pobytu přímo spojovala s pozicí občana-pracujícího. Avšak v Evropské unii neexistuje jednotná definice pojmu „práce“. Evropský soudní dvůr ve svých výnosech několikrát zopakoval, že se jedná o proces, na jehož konci je finanční odměna. Tím však dochází k situaci, že ti lidé, kteří například pečovali o své blízké, nemohli institutu práva pobytu využívat, jelikož nebyli evropským právem vnímáni jako ti, kteří byly zaměstnání. A to i kdyby byla tato role jako práce uznána v jejich zemi původu. Tento fakt měl navíc i další diskriminační rozměr, jelikož to bývají převážně ženy, které tuto péči svým blízkým poskytují (Ackers, Dwyer 2004).

Avšak směrnice 90/365/EHS byla v roce 2004 zrušena a nahrazena novou směrnicí 2004/38/ES,²³ která pojednává obecně o právech občanů a jejich rodinných příslušníků na volný pohyb mezi členskými zeměmi a na pobyt na jejich území. V oblasti důchodové migrace v této směrnici již není explicitně řečeno, že je právo na trvalý pobyt možné udělit pouze tomu, kdo pobírá jakýkoliv typ důchodu. Odpadla tudíž ona přímá návaznost pohybu na statut občana-pracujícího a tím pádem existuje možnost, že i ti, kteří nevykonávají práci dle akceptovaného definování pojmu „práce“, mohou volně cestovat ve svém stáří. Nová směrnice posiluje všeobecná práva volného pohybu a zpřesňuje okolnosti, které panují v této problematice na území Evropské unie. V této směrnici jsou pouze ustanoveny podmínky pro pobyt, jenž je kratší než tři měsíce, a předpoklady pro setrvání na území jiného členského státu déle než je tato doba. Při pobytu kratším než tři měsíce nepodléhá důchodový migrant žádným formálním podmínkám, kromě držení identifikačního průkazu. Naopak při setrvávání na území jiného státu déle než tři měsíce musí senioři dle této směrnice prokázat, že mají

„pro sebe a své rodinné příslušníky dostatečné prostředky, aby se po dobu svého pobytu nestali zátěží pro systém sociální pomoci hostitelského členského státu, a jsou účastníky zdravotního pojištění, kterým jsou v hostitelském členském státě kryta všechna rizika“ (Směrnice 2004/38/ES: čl. 7 odst. 1).

²² Přehled všech důchodových systémů (podmínek a fungování), které existují na území členských zemí EU, je možné nalézt v publikaci *The 2009 Ageing Report: economic and budgetary projections for the EU-27 Member States (2008-2060)*, dostupné na http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication14992_en.pdf.

²³ *Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/38/ES ze dne 29. Dubna 2004 o právu občanů Unie a jejich rodinných příslušníků svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států, o změně nařízení (EHS) č. 1612/68 a o zrušení směrnice 64/221/EHS, 72/194/EHS, 73/148/EHS, 75/34/EHS, 75/35/EHS, 90/365/EHS a 93/96/EHS* (Úř. věst. L 158, 30.4.2004, s. 77).

S ohledem na časové rozdělení podmínek pro pobyt na území jiného členského státu je dnes teoreticky možné, aby ti senioři, kteří jsou majiteli realit jak ve své původní zemi, tak i v hostitelské, aby jejich pobyt nebyl vůbec zaznamenán, neboť si lze představit, že jejich doba pobytu v hostitelské zemi nikdy nepřesáhne tuto stanovenou dobu. Tato směrnice tedy na jednu stranu umožňuje větší možnosti pro důchodové migranty, avšak současně představuje rámeček, v němž bude ještě složitější tyto migrační proudy zachytit. V případě pobytu delšího než tři měsíce zůstávají podmínky stejné, jelikož i podle této nové směrnice mají důchodoví migranti povinnost předložit důkazy, že mají dostatečné prostředky pro svůj pobyt na území hostitelského státu.

Přestože tato nová směrnice vylepšila podmínky pro volný pohyb seniorů, je nutné zdůraznit, že tato situace se dotýká pouze těch, kteří se rozhodli migrovat až poté, co odešli do důchodu ve své zemi původu. Jiné podmínky však panují v případě, kdy se jedinec rozhodne migrovat ještě během svého produktivního věku. V tomto případě je jedinec vnímán jako ten, který svými daněmi přispíval do rozpočtu hostitelské země a následně mu vznikají, stejně jako jeho rodinným příslušníkům, práva na sociální dávky ze strany hostitelské země. Lze tedy říci, že i když již není stanoveno explicitně, že možnost pobytu je navázána na statut občan-pracující, i nadále ti, kteří tento statut mají, mohou mít lepší postavení v nové zemi. Na stranu druhou je však pravdou, že země původu naopak jedinci mohou odeprít některé sociální dávky, jelikož dlouhodobě nepobývali na jeho území (Ackers, Dwyer 2004; Moro 2006).

Jak bylo prokázáno výše, podmínky pro volný pohyb osob na území EU se neustále vyvíjejí. Je však otázkou, nakolik do tohoto procesu zasahují i nové členské země. Jak se ukázalo v roce 2004, Unie si pečlivě „hlídá své území“, a to i přesto, že vstoupila v platnost ona nová směrnice. Je pravdou, že tato směrnice zlepšuje obecné podmínky pro volný pohyb osob, ale v případě nových členských zemí bylo ze strany Unie uplatněno omezení na tento unijní princip. Ze strany starých členských států mohlo být pro pracovníky pocházejících z nových členských států ustanoveno tzv. přechodné období (Vavrečková 2006). Tento institut si kladl za cíl, aby chránil pracovní trhy, avšak je otázkou, nakolik lze tento institut uplatnit i na důchodovou migraci, jestliže by se senioři do pracovního trhu nezapojovali. Jestliže základním principem tohoto kroku byla ochrana pracovních trhů, není důvod, aby bylo bráněno důchodovým migrantům ze zemí EU-10 do zemí EU-15. Nicméně toto přechodné období definitivně skončilo k 1. květnu 2011.

Je nutné zdůraznit, že omezení týkající se pracovního trhu se nedotýkala opozitního směru, pracovníků ze starších členských zemí do zemí nových. Avšak v případě důchodové

migrace lze upozornit na skutečnost, že země EU-10 měly možnost sjednat si výjimku na nabývání nemovitostí cizinci, jak tomu učinila i samotná Česká republika (Fiala, Pitrová 2003). Toto přechodné období trvalo pět let, tudíž pokud bychom vnímali důchodovou migraci jako proces, během něhož si senioři kupují reality v nových destinacích, byla by výrazně omezena ve směru starých členských zemí do nově přistoupivších až do 1. května 2009. K dnešnímu dni by již tato překážka neměla být uplatnitelná.

Na základě výše předložených faktů lze dle Moro v Evropské unii rozlišit pět skupin důchodových migrantů:

„1. Lidé, kteří se přestěhovali do jiné země za prací a posléze zde užili svého práva zůstat (unijní pracovník v penzi).

2. Lidé, kteří se přestěhovali do jiného státu kvůli práci a posléze se vrátí do své země původu (vracející se unijní pracovníci).

3. Lidé, kteří odešli do důchodu ve své zemi původu a posléze se přestěhovali (důchodoví migranti).²⁴

3a. Lidé, kteří takto migrovali proto, aby doprovázeli jejich příbuzné, převážně děti (doprovázející migranti).²⁵

3b. Lidé, kteří migrovali po odchodu do důchodu, avšak posléze se vracejí do země původu (vracející se důchodoví migranti)“ (Moro 2006: 12).

Jak uvedené rozdělení naznačuje, důchodová migrace na území Evropské unie může mít mnoho podob a jedná se o komplexní problematiku. S ohledem na tuto šíři bude v druhé části práce zkoumán pouze jeden z uvedených typů, který lze však dle mého názoru označit za nejryzejší podobu důchodové migrace – důchodoví migranti.²⁶ Ostatní typy vnímám jako pokračování již existujícího procesu. Jinými slovy, v těchto kategoriích samotné rozhodnutí migrovat jako senior nevidím jako prvopočátek samotné cesty, neboť v prvním i druhém typu se jedná o situaci, která vyplynula z již proběhnuté migrace.

²⁴ V originálním znění *post-retirement migrants*.

²⁵ V originálním znění *joiners*.

²⁶ V následující části budu užívat pojmu „klasický důchodový migrant“ a „nový důchodový migrant“. Tyto pojmy mají pomoci rozlišit mezi skupinami, které se vyskytují na území EU. První pojem je určen těm migrantům, kteří víceméně naplňují podmínky stereotypního vnímání této podoby migrace. Nový důchodový migrant naopak vybočuje z tohoto vnímání, jak by mělo být následně prokázáno.

3. Unijní důchodová migrace a její podoby

Jak již bylo řečeno výše, na území Evropské unie je možné pozorovat několik podob důchodové migrace. Avšak s ohledem na rozsahové možnosti práce bude dále analyzována pouze ta kategorie, v rámci které dochází k migraci až poté, kdy jedinec vstoupí do důchodového věku ve své zemi původu, tzv. důchodoví migranti. Současně na základě výzkumů, které jsou hlavními zdroji práce, jsou zohledněni především migranti dlouhodobě žijící na území hostitelské země. Avšak opětovně je nutné zdůraznit, že toto vymezení je pouze ideálním stavem, a že ve skutečnosti je velmi těžké od sebe jasně odlišit všechny typy důchodové migrace. Zejména proto, že jak motivy vedoucí k tomuto rozhodnutí jsou vždy záležitostí životních zkušeností daného člověka, tak i praktické fungování podob důchodové migrace je častokrát velmi rozlišné.

V této části práce bude nejprve pojednáváno o prvním typu, tzv. klasickém důchodovém migrantovi, jenž budu posléze porovnávat s „novým“ typem důchodového migranta. Toto porovnání bude založeno na faktických podmínkách a dále též na základě tří teoretických konceptů.

Prvním z těchto přístupů je *síťová analýza*, která předpokládá, že každý jedinec je nejen spjat (má vazbu) s blízkými a osobními vztahy, ale rovněž, že je v rámci svého života propojen i se vzdálenějšími osobami/subjekty, s kterými jej pojí určité souvislosti. Ty mohou být rozlišné – ekonomické, politické, sociální, zaměřené na konkrétní cíl atd. (Eriksen 2008; Soukup 2011). V případě důchodové migrace je tento koncept analyticky důležitý z toho důvodu, že lze předpokládat, že jedinec, který učiní rozhodnutí migrovat v důchodovém věku do určitého místa, je nějakým způsobem propojen s danou oblastí, popřípadě s lidmi, jež zde žijí. Síť, do které může být tento jedinec zapojen, mohou být rodinné, přátelské, turistické, migrační či tradiční povahy. Jinými slovy, je možné, že člověk se rozhodne přestěhovat do jiné země z toho důvodu, že zde žije jeho, již dříve migrující, rodina. Popřípadě může vzniknout situace, během níž jedinec následuje své přátele, kteří se rozhodli migrovat, ať již dříve či také až v důchodovém věku. Také si lze představit situaci, kdy se jedinec stěhuje za přáteli, kteří zde trvale žijí. Rovněž nelze opomenout možnost, že lidé mohou být zapojeni do sítě jedinců, kteří pravidelně tráví své dovolené na konkrétním místě, čímž se tato oblast stává pro ně známou. Tito lidé sem pravidelně jezdící na dovolenou se mohou navzájem seznámit a vytvořit turisticko-přátelskou síť. Jako předposlední, avšak ne méně důležitou, je nutné zmínit možnosti sítě migrační povahy. Tímto je myšlena situace, kdy jedinec migruje do oblasti, o které ví, že jsou zde lidé, jež sem odcestovali před ním. Z pohledu historického zase mohou

být důležité vazby, jež vyplývají například z bývalého koloniálního či partnerského vztahu mezi dvěma zeměmi. Přestože se tedy sociální sítě mohou primárně lišit ve svém vzniku, jejich důvod je vždy stejný, neboť hlavním smyslem z pohledu migrujícího důchodce je zřejmě to, aby mu tyto sítě pomohly a zejména ulehčily vstup do nového prostředí (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004; Moro 2006; Oliver, O'Reilly 2010; Warnes 2009).

Druhým teoretickým konceptem, který nelze opomenout v případě důchodové migrace, je přístup Bourdieho, jenž rozvedl teorii pojednávající o tzv. sociálním kapitálu. „Sociální kapitál je souhrn všech zdrojů jedince nebo skupiny, ať již skutečných či zdánlivých, které zvyšují jeho/jejich možnosti v rámci sítě méně či více institucionalizovaných vztahů vzájemné známosti a rozpoznání“²⁷, přičemž tento kapitál může být později přeměněn v jinou formu kapitálu, například ekonomickou (Massey et al. 2005: 42). Domnívám se, že životní zkušenost v podobě migrace může navýšit sociální kapitál jednotlivce a to především skrze třetí teoretický přístup, který je součástí psychologické antropologie a za jeho zakladatele je považován Ralph Linton.

Jedná se o koncept, který pojednává o *sociálním statusu* a z něho vyplývajících rolí. Linton ve svém díle *Studium člověka* předložil teorii, podle které má člověk *status vrozený* (pohlaví), *připsaný* (věk) a *získaný* (společenská prestiž, vzdělání apod.) (Soukup 2011: 471). Současně každý status evokuje určitou roli, kterou má dle Lintona jedinec hrát na „jevišti života“ (Soukup 2011). Je tedy na místě se domnívat, že tak zásadní rozhodnutí, jakým je migrovat v důchodovém věku, může mít vliv na status, jaký daný člověk požívá ve svém okolí a ve společnosti, v níž žije. Ať již na *status připsaný*, kdy vůle migrovat v důchodovém věku nemusí být všeobecně akceptována jako součást role, která z připsaného statusu vyplývá, tak i na *status získaný*, v rámci kterého může být odvaha migrovat i ve starším věku vnímána jako aktivní a nepodléhající stáří. Z historického hlediska lze například zdůraznit některé umělecké skupiny, v rámci kterých bylo po první světové válce skoro povinností strávit nějakou dobu ve vesnicích na jihu Evropy. Tato životní zkušenost byla „požadovanou“ součástí *získaného statusu* a role s ní spjaté (Warnes 2009). Současně může být především v nové podobě důchodové migrace *získaný status* posílen tím, že jedinec se nově stává majitelem domu, což v dnešní době z ekonomického pohledu značí vysoký sociální status (Soukup 2011: 379). Může tak docházet k navýšení statusu jedince, jinými slovy k sociální mobilitě. Tak může posléze docházet k určitému cirkulačnímu procesu, jelikož je možné si

²⁷ Překlad autorky, v originálním znění: „Social capital is the sum of the resources, actual or virtual, that accrue to an individual or a group by virtue of possessing a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition.“

představit migrujícího důchodce, který tímto krokem posílí nebo naopak zeslabí svůj sociální status, což následně může přispět k tomu, aby byl navýšen/snížen jeho sociální kapitál v důsledku jeho životní zkušenosti. Tak může docházet k proměně sociální sítě, jíž je jedinec součástí.

3.1 Klasická důchodová migrace

Jak již bylo řečeno v části, která se věnuje obecnému vymezení mezinárodní důchodové migrace, důchodová migrace je stereotypně spojována s občany Velké Británie, Německa a skandinávských zemí (Warnes 2009). Jsou to občané právě těchto zemí, o jejichž zkušenostech byly již provedeny výzkumy, zaměřující se právě na tuto vymezenou skupinu migrantů. Tyto výzkumy potvrzují tezi, že důchodoví migranti jsou převážně jedinci mezi lety 50 až 65, tudíž tzv. třetího věku, kteří migrují v párech, ne individuálně (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004). Současné prokazují, že evropské destinace, kam tito jedinci směřují, vždy převážně ležely v jižní části Evropy. Ve spojitosti s britskými občany jsou těmito oblastmi především italské Toskánsko, Malta, španělská Costa del Sol a portugalské Algarve. Výzkumy věnující se německým občanům se odehrávaly na španělské Mallorce a Kanárských ostrovech.²⁸

Je samozřejmé, že jako první vždy vědci pátrají po důvodech, které jedince vedou k tomu, aby migroval právě do těchto jižních částí Evropy. Williams tuto skutečnost zdůvodňuje třemi vysvětleními, přičemž první lze vnímat jako skutečnost navazující na teoretický koncept sociálního statusu. Prvním Williamsovým tvrzením je, že ceny domů jsou v jižních státech nižší, podobně jako životní náklady (Moro 2006).²⁹ V tomto tvrzení lze tedy spatřovat určitou odchylku od stereotypního vnímání důchodového migranta jako bohatého, jelikož důvodem migrace je snaha ušetřit. Je prokazatelné, s ohledem na data, která poskytuje instituce Eurostat, že platí předpokládaný poměr, že lidé z „bohatší“ země migrují do státu „chudšího“. Dle úrovně HDP členských států EU v přepočtu na jednoho obyvatele a v poměru k paritě kupní síly vyplývá, že britští i němečtí občané mají lepší finanční podmínky nežli

²⁸ Seznam a podrobnější informace o proběhnutých výzkumech lze nalézt v článku *Northern European retired residents in nine southern European areas: characteristics, motivations and adjustment*. Viz Seznam použité literatury. Data, která jsou v těchto výzkumech užitá, vyplývají z britských a německých statistik výplat penzí do jiných evropských zemí. Je však otázkou, nakolik jsou tyto výpočty přesné, neboť tato statistika dává předpokládat, že migrující občané si zařídí v nové destinaci bankovní účet. Tento požadavek však není součástí povinností jedince pobývajícího na území jiného členského státu déle než tři měsíce. Je tedy možné, že skutečná čísla se liší, neboť je možné nechávat si vyplácet penzi na účet, jenž je založen v zemi původu, přičemž jeho majitel si z něj finance vybírá v zahraničí. Tato informace by však současně neměla být předávána státu, jelikož se jedná o důvěrný vztah bankovní instituce a klienta.

²⁹ Zajímavé je, že dle výzkumů, které ve svém textu zohledňují Casado-Díaz, Kaiser a Warnes, je na prvním místě dle respondentů klima a teprve až jako druhé jsou uváděny finanční podmínky jako důvod pro migraci.

občané Španělska a Itálie (GDP).³⁰ Je tedy možné vyvozovat závěr, že lidé přicházející z těchto zemí mají poměrně lepší finanční podmínky v hostitelských zemích,³¹ čímž může docházet k jejich ekonomickému posílení. Tyto domněnky verifikují nedávné výzkumy, jež prokazují, že nákupy realit v přímořských oblastech jsou čím dál tím více oblíbenější u britských občanů, neboť jsou spatřovány jako výhodné (The new age). Nicméně je nutné říci, že tento poměr HDP není všerikající, jelikož ta skutečnost, že lidé jednoho státu jsou na tom finančně lépe, než občané jiné země, není dostačující pro tvrzení, že je pro ně finančně únosné migrovat v důchodovém věku do jiné členské země EU. I přes primární snahu ušetřit náklady na bydlení je i nadále platný předpoklad, že migrují majetnější lidé, střední a vyšší třída, jelikož s migrací je spojeno mnoho dalších nákladů, především na cestování do země původu. Avšak ta skutečnost, že zrovna tyto dvě sociální skupiny mohou být považovány za ty, které si mohou dovolit do daných destinací migrovat v důchodovém věku, ještě neznamená, že rozdíly mezi nimi panující budou rozředěny. Naopak dle provedených výzkumů lze pozorovat i nadále, mezi již přestěhovanými důchodovými migranty, třídní rozlišnosti, což výzkumy prokazují snahou o finanční výhodnost. Ta je vykazována především těmi, kteří žijí na Maltě a na španělských ostrovech, kde převládá držení bytu nad vlastnictvím domu (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004).³² Podle závěrů výzkumů lze pozorovat, že sociální status, který lidé požívají ve své zemi původu, může být přenášen i do hostitelské země.

Tato stratifikace je dle dostupných zdrojů pozorovatelná zejména u britských občanů, jak ve svém textu dokazují Oliverová a O'Reillyová (2010). Jejich výzkum se zaměřoval na tu skutečnost, zda zkušenost migrace odstraňuje zažitě třídní vnímání. Avšak jak jejich výzkum prováděný v Costa del Sol prokázal, ani zkušenost migrace, která může být vnímána jako dostatečně silná pro to, aby jednotlivce sblížila, nemá za následek proměnu sociálního statusu či dokonce propojení jednotlivých sociálních sítí. Lidé si i nadále udržují sociální status, který požívali ve Velké Británii, přičemž důležitým prvkem tohoto postavení je kulturní kapitál v podobě vzdělání či kulturních zvyklostí. Lidé stejného statusu jsou tak i nadále prvky sociálních sítí, jejichž součástí byli v produktivním věku, což se prokazuje především členstvím v jednotlivých klubech, jejichž zaměření plně akceptuje třídní rozdělení,

³⁰ V tomto výzkumu byla hodnota EU-27 stanovena jako 100. V roce 2009 byla hodnota uváděná u občanů Velké Británie 112, u německých 116. Tato hodnota dosahovala úrovně 103 u Španělska a 104 u Itálie. Pro srovnání, dosažená úroveň České republiky byla stanovena na 82.

³¹ Nicméně je rovněž nutné upozornit na tu skutečnost, že tento stav může být v případě Velké Británie ovlivněn možnými měnovými výkyvy. Lze se například domnívat, že nedávná hypoteční krize a na ni navazující finanční krize mohla postavení občanů VB oslabit.

³² Nákup realit je financován předpokládaným prodejem domu v zemi původu nebo hypotékou.

kteří panovaly v Británii. Jak navíc autorky v rozhovorech s migranty prokazují, toto vymezování se vůči jiným sociálním skupinám funguje i v rámci každodenního života (Oliver, O'Reilly 2010). Obecně lze tedy říci, že není všeobecným pravidlem zvýšení nebo snížení sociálního statusu, naopak je možné obecně vnímat tuto situaci tak, že jsou upřednostňovány stejné podmínky, jaké panovaly v zemi původu. Je však nutné upozornit na ten fakt, že zachování této struktury je prokázáno pouze v rámci skupiny samotných migrantů. Není již zkoumáno, zda nedochází k posunu sociálního statusu migrantů vůči občanům samotných hostitelských zemí.

Druhým důvodem pro migraci, jak udává Williams, je ten fakt, že migranti cestují za lepším klimatem (Moro 2006), nejen z možných zdravotních důvodů, ale jednoduše i proto, že lidé mohou toužit po tom, aby se vyhnuli chladným měsícům v severní Evropě. V tomto případě lze vnímat danou možnost spíše jako tu, která je napojená na sociální sítě, jelikož je možné se domnívat, že jedinec neodcestuje do jiného prostředí bez jakýchkoliv kontaktů. S tím souvisí i poslední důvod, v němž Williams uvádí tu skutečnost, že lidé si idealizují „jižní“ způsob života, jehož klasickým obrazem je klidné a spokojené stárnutí. I z tohoto důvodu jsou důchodovými migranty žádány nejen oblasti propojené s turistickým ruchem, ale i malebné vesnice mimo dosah hektického života (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004; Moro 2006). Podle Moro v tomto momentě Williams navazuje na Kinga, který předpokládá, že se migranti často vrací do oblastí, s kterými se seznámili během svých dovolených (Moro 2006).³³ Výhodou těchto míst je již vybudovaná potřebná infrastruktura a také znalost cizího jazyka místními (ta je však omezena v oblasti sociální a zdravotní péče), protože jazyková bariéra je vnímána jako největší překážka v procesu důchodové migrace (Warnes 2009; The new age).³⁴ Současně však tato situace může vést k tomu, že za důchodovými migranty cestují i lidé v produktivním věku, jelikož v daných oblastech může existovat poptávka po pracujících z původních zemí těch, kteří často vytvářejí důležitou klientelu, zejména mimo turistickou sezónu (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004).

Pokud bychom navázali na tuto skutečnost, že lidé v důchodovém věku často migrují do oblastí, kde trávili své dovolené, je možné se domnívat, že se mohli zapojit do sociálních sítí, které již zde existovaly, především v podobě už usazených občanů z jejich původní domoviny. Svým způsobem lze tuto situaci vnímat jako sněhovou kouli, kdy se na první

³³ Velmi často je tak spojován rozvoj masové turistiky v 70. letech s postupným vývojem důchodové migrace, hlavně díky rozvoji nízkonákladových letů (Moro 2006; Warnes 2009; The new age).

³⁴ Zřejmě z tohoto důvodu dostupné statistiky dokazují, že přestože se v rámci důchodové migrace nejvíce hovoří o přesunu migrantů ze severních zemí do jižních států, ve skutečnosti čísla hovoří o tom, že britští důchodoví migranti nejvíce migrují do anglicky mluvících zemí, zatímco němečtí se více stěhují Švýcarska a Rakouska (Warnes 2009).

důchodové migranty nabaluje další vrstva migrantů. Tito důchodoví migranti jsou pak zapojeni do dalších sociálních sítí, které mohou přispět k dalšímu rozvoji migrace dalších jednotlivců. Současně tato situace překonává výše zmíněnou překážku v podobě jazykové bariéry, neboť jak dokazují provedené výzkumy, ti, kteří ve zkoumaných oblastech žijí, mluví plynule jazykem hostitelské země, i když tomu není pravidlem. Tato skutečnost, absorbování místního jazyka, však může také poukazovat na tu skutečnost, že důchodoví migranti se snaží zapojit i do společnosti hostitelské země. Nechtějí zůstat uzavřeni v rámci své komunity (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004).

V případě britských občanů je nutné zdůraznit i možnost sociálních sítí navazujících na historii země, především v souvislosti s Maltou a Portugalskem, které byly významnými partnery Velké Británie a na jejich území vždy žil značný počet britských občanů. Jedná se tedy o historickou/tradiční síť, která ulehčuje přesun z původní země do hostitelské (Warnes 2009).³⁵

Rovněž nelze opomenout situaci, kterou zmiňuje Casado-Díaz s Kaiserem a Warnesem ve svém textu, a to tu, že senioři mohou migrovat až poté, co odešli do důchodu, ale současně se rozhodnou, že budou migrovat do těch zemí, do kterých již před nějakou dobou migrovali jejich příbuzní, popřípadě, kde žijí příbuzní jednoho z nich. Jedná se o situaci, jež často nastává u manželů jiných národností. Dochází tak k upřednostňování rodinných sociálních sítí (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004).

Z výše předložených skutečností může obecně vyplývat, že klasická důchodová migrace může existovat z mnoha rozlišných důvodů, ať již to jsou rodinné, přátelské či tradiční sociální sítě, popřípadě z důvodů ekonomických či zdravotních. Avšak nelze si nevšimnout, že žádný z provedených výzkumů se nevěnuje spojitosti důchodové migrace s členstvím země v ES/EU. Obecně se lze však domnívat, že provedené výzkumy prokazují, že důchodová migrace je dlouhodobě probíhající proces, jenž zřejmě nebyl primárně determinován unijními normami, pouze byl jimi jeho průběh ulehčen. Lze se domnívat, že v případě klasické podoby byl ovlivňován proces důchodové migrace proměnami unijních norem především v tom ohledu, že dříve zmiňovaná směrnice 90/365/EHS reagovala na vznikající schengenský prostor a posilování jedné ze čtyř základních svobod. Tato směrnice dávala důchodovým migrantům zejména právní prostředek k tomu, aby se v případě problémů mohli odkazovat

³⁵ V případě Velké Británie je možné tradiční síť považovat za prokazatelně nejdůležitější, jelikož jak vyplývá z Warnesova textu, přestože Britové využívají zkoumané evropské země k důchodové migraci, faktický počet důchodových migrantů míří z Británie do Austrálie, Kanady a Spojených států. Jedná se tedy o bývalé kolonie, s nimiž VB i nadále udržuje velmi úzké vztahy, ať již v podobě Commonwealthu nebo speciálního vztahu. Nicméně je nutné říci, že především v případě Kanady odpadá klasické vnímání důchodové migrace jakožto pohybu z chladných krajín do teplých.

přímo na unijní normu zakládající jejich právo na volný pohyb (ovšem v té době v souvislosti s prokázáním předcházejícího statusu pracujícího). Nicméně tuto domněnku je nutné brát jako obecnou, jelikož neexistují dostatečná potvrzující data, a to především taková, která by zaznamenávala počet a věk migrujících do konkrétních zemí před a po vstupu do ES/EU. Dle provedených výzkumů zaměřujících se na důchodové migranty v klasické podobě nelze jasně říci, zda má členství v Unii podstatný vliv pro rozhodování se migrantů v důchodě v rámci pohybu mezi Velkou Británií, Německem, Španělskem a Itálií.

3.2 Nový koncept důchodové migrace

Jak již bylo výše několikrát naznačeno, v rámci Evropské unie se lze podle mého názoru setkat s novým konceptem důchodové migrace. Tato podoba důchodové migrace je momentálně spojována především s Maďarskem a do něj migrujícími německými nebo rumunskými seniory. Taktéž je možné říci, že prozatímními jedinými výzkumy zabývajícími se přímo touto situací jsou texty od Alexandry Szöke a Sándora Illése, přičemž prvotním rozdílem, který existuje mezi výzkumy zaměřenými na klasickou a novou důchodovou migraci, je ta skutečnost, že tito dva autoři uvádějí spíše pojem *starší* migrant, nežli *důchodový*. Je však otázkou, zda tento rozdíl není spíše následkem nedostatečných statistických věkových údajů.

S ohledem na Williamsova tvrzení, proč dochází k důchodové migraci (Moro 2006), lze v případě Maďarska říci, že i v této zemi lze očekávat podmínky, které umožní důchodovým migrantům snížit jejich životní náklady. Stejně jako v případě klasické důchodové migrace můžeme i v této situaci říci, že dle ukazatelů je Maďarsko zemí, která představuje finančně mnohem méně náročné prostředí pro seniory z Německa.³⁶ Výrazný nepoměr, který panuje mezi příjmem německého důchodového migranta a penzí maďarských občanů posléze vede k té skutečnosti, že možnosti migrovat do této oblasti využívají především ti němečtí důchodci, kteří pocházejí ze střední či nižší třídy. Avšak v porovnání s klasickou důchodovou migrací, během níž nedochází k významné proměně sociálního statusu v důsledku migrace, v případě nové důchodové migrace dochází k výrazné vzestupné sociální mobilitě, jak uvádí Szöke (2006). Tato sociální mobilita se však vymezuje jako postavení německých důchodových migrantů vůči maďarským občanům. K porovnání tudíž dochází mezi skupinou „přistěhovalců“ a „domácích“. Toto srovnání se tak odlišuje od toho, které se objevuje v klasické důchodové migraci, kde naopak Oliverová a O'Reillyová (2010) porovnávají

³⁶ Eurostat ve svém výzkumu udává, že poměr maďarského HDP na jednotlivce v přepočtu na kupní sílu a EU-27 je 65:100. V případě Německa se jedná o poměr 116:100 (GDP).

jedince, kteří patří pouze do skupiny důchodových migrantů. Kdybychom tedy dodrželi porovnání, jež provádí Szöke (2006), postavení důchodových migrantů a občanů hostitelské země, museli bychom s ohledem na ekonomické statistiky říci, že k sociální vzestupné mobilitě dochází i v klasické důchodové migraci. Avšak rozdíl, na který Szöke (2006) upozorňuje, je ta skutečnost, že postavení německých důchodových migrantů se mění s ohledem na sociální status, který požívali ve své původní zemi. Němečtí občané si mohou v důsledku výrazně odlišné kupní síly v Maďarsku dovolit věci a služby, na které by ve své domovské zemi nedosáhli a následně se stát součástí vyšší třídy (Szöke 2006), byť v místě geograficky vzdáleném. V případě klasické důchodové migrace však zřejmě k žádné změně sociálního statusu jedince v rámci společnosti v jeho původní zemi nedochází.

Proměna sociálního statusu nového důchodového migranta se může později promítnout i do jeho sociálního kapitálu. Hlavní je přitom možnost nákupu vlastního domu, který si tito lidé nemohou dovolit pořídit v Německu,³⁷ jelikož tím dochází k posílení jeho ekonomické pozice (Soukup 2011). Tato skutečnost představuje výraznou odlišnost od klasické důchodové migrace, jejíž podmínkou je prodej primárního domova v původní zemi. Lidé, kteří jsou zapojeni do nové podoby důchodové migrace, nemají ve své zemi původu nemovitost, kterou by mohli odprodat a „jednoduše“ za utržené peníze koupit jiný dům. Mohou zřejmě využít pouze svých celoživotních úspor, které jsou však dostatečné v rámci maďarských podmínek (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004).

Nicméně v souvislosti se zvýšeným sociálním statusem v rámci jedné národní skupiny nelze opomenout kategorii důchodových migrantů, na kterou upozorňuje Illés (2006), jelikož ten se ve svém textu věnuje tzv. lovení penzí.³⁸ Jedná se o situaci, která vyplývá ze specifických dohod, jež existují mezi Maďarskem na jedné straně a Ukrajinou a Ruskem na straně druhé. Velmi zjednodušeně tyto smlouvy říkají, že stát, do něhož senior přicestuje, přebírá zodpovědnost za vyplácení penze v míře, která je v této zemi vyplácena „vlastním“ důchodcům. Dochází tak k situaci, kdy mohou ukrajinští či ruští občané docestovat do Maďarska a zvolit si pro ně výhodnější podmínky pro stáří. Tím současně může docházet ke zvýšení jejich sociálního statusu (Illés 2006). Tato situace dříve panovala i mezi Maďarskem a Rumunskem, Polskem, Slovenskem a dalšími členskými státy Unie, avšak z důvodu nediskriminace byly tyto smlouvy nahrazeny unijními pravidly (Bilateral 2008).

³⁷ Nakupování maďarských realit přitom není vnímáno jako nežádoucí, jak je tomu naopak v procesu klasické důchodové migrace, kdy nakupování realit zvyšuje ceny pozemků a domů v přímořských oblastech a dále má neutuchající vliv na životní prostředí (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2001; Szöke 2006).

³⁸ V originálním znění *pension-hunting*.

Co se týče druhého důvodu, kterým Williams zdůvodňuje důchodovou migraci (Moro 2006), klimatu, je pravdou, že Maďarské podnebí nelze srovnávat s podmínkami, které panují v zemích v nižší zeměpisné šířce a navíc v přímořských oblastech. Avšak s ohledem na tu skutečnost, že klima je důchodovými migranty vyhledáváno i kvůli zdravotním důvodům, je pochopitelné, že zrovna oblast Somogy, jíž se Szőke věnuje, je známá nejen jezerem Balaton, ale taktéž turistickými možnostmi, především v podobě termálních pramenů, které se v jeho okolí nacházejí. Nejznámějšími jsou lázně Siófok a dále i vzdálenější lázně Káposvár. Jedná se o oblast, která je známá a hojně navštěvovaná turisty a zároveň má dostatečné zázemí infrastruktury a služeb. Toto představuje ono důležité propojení mezi produktivním věkem, kdy do této oblasti mohou jezdit němečtí občané relaxovat, a seniorským obdobím, kdy se zde naopak mohou natrvalo usadit, jelikož jejich příjem jim umožňuje těchto služeb plně využívat (Szőke 2006). Lze tedy říci, že nedostatek přímořského klimatu je vykompenzován lázeňskými a turistickými možnostmi, a tudíž i v nové podobě důchodové migrace lze nalézt propojení s masovým turismem.

Nicméně je otázkou, nakolik může být v případě důchodové migrace do oblasti Somogy uplatněn koncept sociálních sítí. Stejně jako v případě klasické důchodové migrace i zde může panovat situace, že lidé navážou vztah s místními či jinými turisty během svých prázdninových pobytů. Avšak dle Szőke (2006) lze soudit, že k tomuto procesu zatím příliš nedochází. Podle jejího zkoumání lze usuzovat, že nová důchodová migrace se odehrává i bez toho, že by důchodoví migranti znali místní jazyk (ani prozatím nedochází k jeho osvojení během pobytu) a současně i bez znalosti německého jazyka z maďarské strany. Jedná se o situaci, během níž se němečtí důchodoví migranti stěhují do místa, kde nemají žádné sociální vazby. Současně zde není natolik vysoký počet německých důchodců, aby je bylo možné považovat za silnou a stabilní sociální síť (Szőke 2006). Navíc mezi těmito konkrétními zeměmi nepanuje ani historicky podmíněná vazba. V této situaci se tedy nová důchodová migrace výrazně odlišuje od klasické podoby, během níž lze naopak vyzorovat rozsáhlé sociální sítě mezi jednotlivými sociálními vrstvami a v níž lze také sledovat výraznější integraci důchodových migrantů do společnosti nové země.

Co rovněž odlišuje klasickou důchodovou migraci od její nové podoby, je chování migrantů v době, kdy vstupují do „čtvrtého věku“. V případě klasické migrace dochází k situaci, kterou Moro nazývá *vracející se důchodoví migranti*. Jedná se o moment, během kterého se migrant, buď z důvodu ovdovění, či ze zdravotních důvodů, vrací do své země původu. Prodá svůj dům v hostitelské zemi a následně ve své domovině žije v pečovatelském domě nebo u svých příbuzných (Casado-Díaz, Kaiser, Warnes 2004). Avšak v případě nových

důchodových migrantů Szőke uvádí, že migranti i poté, co zůstanou sami či mají zdravotní problémy, setrvávají i nadále v Maďarsku (Szőke 2006).³⁹

Dalším rozdílem, který je možno vyzorovat v rámci porovnávání klasické a nové důchodové migrace, je vliv členství Maďarska v Evropské unii. Skutečností je, že Maďarsko bylo až do roku 1989 součástí sovětského bloku, a tudíž nebylo obecně žažité cestovat ze západní Evropy do východní části.⁴⁰ Teprve po pádu Berlínské zdi se tento směr turismu začal více otvírat a členství zemí střední a východní Evropy v NATO a EU přidaly této oblasti na „důvěryhodnosti“ (Illés 2006). Příprava na členství v Unii navíc více přiblížila proměňující se právní podmínky zemí střední a východní Evropy k těm, na které byli občané západních evropských zemí zvyklí (Fiala, Pitrová 2009). Později zde začaly platit naprosto stejné právní podmínky vyplývající z unijních norem. Současně nelze opomenout, že rozšíření schengenského prostoru i na tyto nové členské země posléze výrazně usnadnilo cestování a sjednotilo podmínky pobývání na jejich území, což následně mohlo významně ulehčit důchodovou migraci pro méně majetné. Nicméně tyto předpoklady jsou pouze domněnkami autorky a jejich potvrzení by bylo možné prokázat pouze výzkumem zaměřeným přímo na danou problematiku.

Lze tedy pozorovat, že samotné praktické podmínky se mohou v případě nové důchodové migrace lišit, pokud bychom ji vnímali jako automaticky propojenou s novými členskými státy Evropské unie, zejména v souvislosti s „objevením“ těchto zemí jako možnými destinací. Co je však stejné ve všech členských státech Unie, je statut unijního občana a z něj vyplývající práva. Jedním z nich je právo na nediskriminaci a druhým podobně významným je možnost volit a být volen na komunální úrovni v té oblasti, v níž důchodce žije (Fiala, Pitrová 2009). Unijní občanství tak všem důchodovým migrantům garantuje právo zasahovat do politických a praktických otázek, které se dotýkají oblasti, v níž jsou přihlášení k pobytu.

³⁹ Je možné se domnívat, že důvodem je především finanční situace, jelikož peníze, které migrant utrží za prodej reality v Maďarsku, zřejmě nebudou dostačovat pro život na takové úrovni, jakou si migrant může dovolit v Maďarsku.

⁴⁰ Bylo by však zajímavé učinit výzkum, v rámci kterého by bylo zkoumáno, kolik německých občanů migrujících do Maďarska pochází z bývalého Východního Německa.

4. Závěr

Zkoumání důchodové migrace je ovlivněno mnoha faktory, jež v dané problematice existují. Každý jedinec se vyvíjí a s ním i jeho vnímání prostředí, v němž žije. Tento neutuchající vývoj posléze ovlivňuje všechna sociologická zkoumání, jedním z nich je i analyzování důchodové migrace. Každý důchodový migrant se rozhoduje pro tento krok na základě jeho vlastních žitých zkušeností. Jeho motivy, zkušenosti, přání, finanční možnosti, to vše ovlivňuje, jak, kam, kdy a s kým bude migrovat. Důchodová migrace je dynamickým a živoucím procesem.

Avšak i přes problematickou šíři zkoumané látky jsem si zvolila dvě výzkumné otázky, na které se snažila nalézt odpověď. Tou první byla otázka, zda vstup dvanácti nových členských zemí do Evropské unie přinesl nové rozměry do zkoumané oblasti. Dle faktů, které byly v práci předloženy, je možné vyvodit obecný závěr, že princip volného pohybu, který je na území Unie uplatňován, může působit jako ulehčující princip pro důchodce, jež se rozhodli migrovat. Ať již čistě z praktických důvodů, kdy rozšiřování schengenského prostoru ulevuje seniorům od problémů, jež by mohly vzniknout na „klasických“ hranicích, tak i z důvodu pocitu větší jistoty, neboť unijní normy svým občanům dávají možnost se svého práva volného pohybu dovolávat. Tato skutečnost je však výsledkem průběžného vývoje Unie, nikoliv následkem vstupu nových členských zemí. Avšak současně nelze opomenout, že vstup těchto zemí do EU představuje nový geografický prostor, do něhož mohou důchodci migrovat. A to právě díky onomu společnému právnímu vývoji, který seniorům zajišťuje stejné podmínky ve starých členských zemích, jakož i v jejich mladších „sourozencích“.

Tato možnost, cestovat do střední a východní Evropy, může představovat odpověď na druhou výzkumnou otázku, která byla položena v úvodu práce. Toto zkoumání bylo zaměřeno na možnou proměnu samotné povahy důchodové migrace. V předloženém textu jsem se snažila prokázat, že je možné se domnívat, že k této proměně dochází. Ať již v podobě nově migrující sociální skupiny, tak i v podmínkách, které posléze panují přímo na místě, kam senioři migrují. Za nejdůležitější rozlišnost lze přitom považovat onu možnost sociální mobility, která se projevuje v tzv. nové důchodové migraci. Taktéž nelze opomenout sociální začlenění do společnosti hostitelské země, které se v klasické důchodové migraci dle dostupných dat projevuje o něco více. Avšak mezi novou a klasickou důchodovou migrací můžeme nalézt i další rozdíly.

Nicméně všechny tyto závěry, které předkládám, jsou vyvozeny z omezeného množství dat, jelikož výzkumy věnující se dané problematice důchodové migrace jsou méně časté.

Především pak ty, které se věnují tzv. novému směru důchodové migrace. Jsem si vědoma této nedostatečnosti a taktéž i toho, že práce je spíše textem, ve kterém se zamýšlím nad novými možnostmi v oblasti zkoumání dané problematiky. Avšak již v úvodu této bakalářské práce bylo řečeno, že jejím hlavním cílem je „pouze“ přispět do debaty dotýkající se důchodové migrace, nikoliv rozsuzovat, co vlastně ona důchodová migrace je a co je tedy její nová podoba. Avšak právě ono „pouhé“ poukázání na nové pohledy na zkoumanou problematiku považuji za hlavní výstup předložené práce.

Osobně se domnívám, že zejména výzkum zaměřený na propojení fenoménu důchodové migrace s možnostmi a podmínkami Evropské unie by mohl být v dnešní době aktuální. Nejen z důvodu samotného stárnutí evropské populace, ale také v návaznosti na změny, které se odehrávají v unijních právních normách. Jak jsem se snažila prokázat, Unie a její instituce neustále podporují princip nediskriminace a především se snaží plně rozvíjet svobodu volného pohybu. Bylo by zajímavé provést výzkum, který by nejen statisticky zjišťoval, na kolik tyto právní proměny ovlivňují počet důchodových migrantů, respektive, zda vstup některých zemí a jejich zapojení do ES/EU mohlo zvýšit jejich atraktivitu pro důchodové migranty. Jsou to právě tyto oblasti, Evropská unie a důchodová migrace, které jsem se snažila primárně ve své práci propojit a poukázat na skutečnost, že interdisciplinárta v důchodové migraci se nemusí dotýkat pouze oblastí mezinárodní migrace a problematiky stárnutí, ale že na území Unie je možné zohlednit i všechny možnosti, které toto uskupení předkládá svým občanům.

Seznam použité literatury

Prameny

Listina základních práv Evropské unie, on-line text (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:CS:PDF>).

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/38/ES ze dne 29. Dubna 2004 o právu občanů Unie a jejich rodinných příslušníků svobodně se pohybovat a pobývat na území členských států, o změně nařízení (EHS) č. 1612/68 a o zrušení směrnice 64/221/EHS, 72/194/EHS, 73/148/EHS, 75/34/EHS, 75/35/EHS, 90/365/EHS a 93/96/EHS, on-line text (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:05:05:32004L0038:CS:PDF>).

Směrnice Rady 90/365/EHS ze dne 28. června 1990 o právu pobytu zaměstnaných osob a osob samostatně výdělečně činných po skončení jejich pracovní činnosti, on-line text (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:20:01:31990L0365:CS:PDF>).

Směrnice Rady 2003/109/ES ze dne 25. listopadu 2003 o právním postavení státních příslušníků třetích zemí, kteří jsou dlouhodobě pobývajícími rezidenty, on-line text (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:19:06:32003L0109:CS:PDF>).

Konsolidované znění Smlouva o fungování Evropské unie, on-line text (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0001:0012:CS:PDF>).

Sekundární zdroje

Ackers, L., Dwyer, P. 2004. "Fixed laws, fluid lives: the citizenship status of post-retirement migrants in the European Union", *Ageing & Society*, Vol. 24, pp. 451-475.

Bilateral Social Security Agreements WP4 – Hungary, 2008, on-line text (http://www.migravalue.net/public/allegati_documento/Bilateral%20Social%20Security%20Agreement_hu.pdf).

Casado-Díaz, M. A., Kaiser, C., Warnes, A. N. 2004. "Northern European retired residents in nine southern European areas: characteristics, motivations and adjustment", *Ageing & Society*, Vol. 24, pp. 353-381.

GDP per capita in PPS, on-line text (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb010>).

Gustafson, P. 2001. "Retirement migration and transnational lifestyles", *Ageing & Society*, Vol. 21, pp. 371-394.

Eriksen, T. H. 2008. *Sociální a kulturní antropologie*, Praha: Portál.

Fiala, P., Pitrová, M. 2003. *Rozšiřování ES/EU*, Brno: IIPS.

Fiala, P., Pitrová, M. 2009. *Evropská unie*, Brno: Centrum pro stadium demokracie a kultury.

Illés, S. 2006. "International Elderly Migration in Hungary", *Migracijske i etničke teme*, Vol. 22, pp. 53-77.

Mandres, M. 2010. *Out of the labour market: intra-EU return and retirement migration*, on-line text (<http://europeanintegration.org/?p=128>).

Massey, D. S. et al. 2005. *Worlds in motion understanding international migration at the end of the millennium*, Oxford: Clarendon Press.

- Moro, D. 2006: *International Retirement Migration: Legal Framework in European Union*, on-line text (<http://www3.unicatt.it/unicattolica/dipartimenti/DISES/allegati/DMoro40.pdf>).
- King, R., Warnes, A. M., Williams, A. M. 1998. "International Migration in Europe", *International Journal of Population Geography*, Vol. 4, pp. 91-111.
- Oliver, C., O'Reilly, K. 2010. *A Bourdieusian Analysis of Class and Migration: Habitus and the Individualizing Process*, *Sociology*, Vol. 44, Num. 1, pp. 49-66.
- Ruspini, P. 2009. *Patterns of circular/return migration and the ageing migrant population in Europe*, on-line text (<http://www.coe.int>).
- Soukup, V. 2011. *Antropologie. Teorie člověka a kultury*, Praha: Portál.
- Szöke, A. 2006. New Forms of Mobility among Western European Retirees: German Migrants in South-Western Hungary, In Čaněk, M. – Grill, J. – Szczepaniková, A. (eds.) 2006. *Migration Processes in Central and Eastern Europe: Unpacking the Diversity*, Praha: Multikulturální centrum Praha.
- The new age of retirement migration*. 2004. Kent: Centre for Future Studies and Alliance Leicester International.
- Warnes, A. M. 2009. International Retirement Migration, In Uhlenberg, P. (ed) 2009: *International Handbook of Population Ageing*, Dordrecht: Springer.
- Warnes, A. M., Friedrich, K., Kellaher, L., Torres, S. 2004. "The diversity and welfare of older migrants in Europe", *Ageing & Society*, Vol. 24, pp. 307-326.
- Zasada, I., Alves, S. *Retirement Landscape in the Alicante region*, on-line text
- Vavrečková, J. 2006. *Sledování migračního pohybu českých občanů do států EU-15 s důrazem na země s otevřeným trhem práce pro české občany*, Praha: VÚPSV.

Jmenný rejstřík autorů

Ackers, L., 13, 14, 15
Alves, S., 8,
Bourdieu, P., 18
Casado-Díaz, M. A., 8, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25
Dwyer, P., 13, 14, 15
Eriksen, T. H., 17
Fiala, P., 13, 16, 26
Friedrich, K., 7,
Gustafson, P., 8,
Illés, S., 7, 23, 24, 26
Kaiser, C., 8, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25
Kellaheer, L., 7,
King, R., 7, 9, 21
Linton, R., 18
Mandres, M., 8-9, 11,
Massey, D. S., 18
Moro, D., 8, 13, 15, 16, 18, 19, 21, 23, 25
O'Reilly, K., 9, 18, 20, 21, 23
Oliver, C., 18, 20, 21, 23
Pitrová, M., 13, 16, 26
Ruspini, P., 9, 10
Soukup, V., 17, 18, 24
Szöke, A., 23, 24, 25, 26, 30
Torres, S., 7,
Vavrečková, J., 15
Warnes, A. M., 5, 7, 8-9, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25
Williams, A. M., 7, 9, 19, 21, 23, 25
Zasada, I., 8

Anotace/Abstract

Tato práce si klade za cíl diskutovat o problematice tzv. důchodových migrantů, a to i přesto, že tato výzkumná oblast je výrazně determinována nedostatkem kvalitních statistických dat a posléze i svojí šíří, neboť motivy jednotlivých důchodových migrantů se mohou výrazně lišit. Tato skutečnost je dána především tím, že každý důchodový migrant se rozhoduje na základě jehožitých zkušeností, kdy a kam bude migrovat.

V případě Evropské unie je tato situace o to zajímavější, že je pravděpodobné, že ji ovlivňuje unijní právní prostředí a možnosti, které z něj vyplývají právě pro důchodové migranty. Tyto možnosti mohou posléze přispět k potenciálním novým podobám samotné důchodové migrace, nejen z pohledu geografického, ale rovněž i s ohledem na postavení samotných migrantů jak ve společnosti v jejich původních zemích, tak i v zemích, jež je ve stáří hostí.

Klíčová slova: Evropská unie, klasická důchodová migrace, migrace, nová důchodová migrace, sociální sítě, sociální status.

The thesis aims to analyse the situation which exists in the field of research of the international retirement migration. This research field is complicated due to inadequate number of quality statistics and also due to extensity which exists inside of it resulting from different motivations affecting each retirement migrant. It is these motivations which explain why international retirement migration is a result of lived experiences.

In the European Union the complex situation is further affected by the legal norms and consequential possibilities, e.g. in the form of Schengen system. These recent conditions could lead to new forms of the international retirement migration not only from the geographical point of view but also with regard to the character of the process because there exists a presumption that the position of the retirement migrants is changing in their origin country as well as in the host state.

Keywords: the European Union, classical international retirement migration, migration, new international retirement migration, social networks, social status.